

ПОСТАТЬ ДИРИГЕНТА НАВЧАЛЬНОГО ХОРОВОГО КОЛЕКТИВУ

THE CONDUCTOR FIGURE OF THE EDUCATIONAL CHORAL COLLECTIVE

У статті розглянуто професійну діяльність диригента навчального хорового колективу. Виявлено, що диригентська діяльність побудована на раціональній та емоційній основі, вона багатфункціональна і включає різні види діяльності – аналітичну, виконавську, педагогічну та організаційну. Висвітлено такі основні завдання диригента: сприйняття інформації, осмислення її, передача іншим учасникам хорового колективу, досягнення необхідного результату. Окреслено основні професійні та психолого-педагогічні якості диригента навчального хорового колективу. Проаналізовано такі особистісні характеристики диригента: ініціативність, вимогливість, винахідливість, здатність поєднувати різні види роботи, здатність знаходити шлях до кожної людини, критичність, психологічний такт, уміння передбачати наслідки своїх слів або вчинків, самостійність, самоконтроль і витримка, уміння діяти енергійно, працездатність, зібраність, комунікативність. Організаторські здібності диригента виявляються в умінні організувати та правильно розподілити час репетицій. Проведено аналіз теоретичних праць вітчизняних та зарубіжних фахівців, який свідчить, що у контексті дослідження дуальності педагогічного процесу продуктивність його безпосередньо залежить від специфіки взаємовідносин між диригентом і хористами. Проаналізовано вимоги, що ставляться до керівника хорового колективу, – ерудицію, самостійне мислення, увагу, напхнення, інтуїцію, здатність до комунікації. Обґрунтовано психологічні якості диригента, якими є доброзичливість, правдивість, щирість, принциповість у поглядах і вчинках, чуйність. З'ясовано, що вагомою складовою частиною диригентської діяльності є наявність педагогічного такту. Педагогічна основа репетиційного процесу вимагає від диригента володіння, зокрема, грамотною мовою, яка має бути лаконічною, конкретною і точною, спиратися як на музичну термінологію, так і на мальовничі або поетичні асоціації.

Ключові слова: диригент хору, навчальний хоровий колектив, педагогічна воля, артистизм, виконавець.

Professional activity of conductor of educational choral collective is considered in the article. It is deduced that conductor's activity is built on rational and emotional basis, she is multifunctional and includes the different types of activity: analytical, carrying out, pedagogical and orga-

nizational. The analysis of theoretical labours of home and foreign specialists, that testifies that in the context of research of dualness of pedagogical process is conducted, the productivity of him directly depends on the specific of mutual relations between a conductor and choristers. The professional are described and psychological and pedagogical to quality of conductor of educational choral collective. An educational choral collective is a valuable link of communication process that passes information and hypothetically changes it.

A choral collective is characterized communicative connections of subjects, that is translated in such binomial pairs: a composer is musical text; musical text is a conductor; a conductor is choir; choir is a listener; a conductor is a listener, into that there is recoding from one "language" on other. Activity each of subjects of musical communication the difficult process of her interpretation shows a soba. The channel of communication is a way on that informative connection comes true between a sender and recipient of musical reports, however from all possible variants of this channel between the different subjects of musical communication to the detailed analysis an of communication channel will be subject between a performer and listener by means of that the act of musical communication will be realized finally. A ponderable value in-process choral collective plays activity of conductor, him professional and personality descriptions. Conductor's activity – one of most difficult among musically-carrying out professions. Her structure is a multicomponent, and displays are many-sided. Perception of information, comprehension of her, transmission to other participants of collective, achievement of necessary result, is included in the tasks of conductor. In this connection, choir master must have a row of both professional and psychological and pedagogical qualities. Professional qualities consist of natural gift of the special studies. To pedagogical qualities belong: gnostic abilities, abilities of the psychological and pedagogical planning, diagnostic abilities, research abilities. Among pedagogical abilities the first place is occupied by gnostic abilities. They appear in ability to pass knowledge to other persons and provide their mastering. It needs personality their comprehension and exposition accessible form to every participant of choral collective. Psychological essence of didactics capabilities consists herein. In the same time, a comprehension of the abilities is reason and mortgage of perfection of own carrying out mastery.

Key words: choir master, educational choral collective, pedagogical will, artistry.

УДК 78.071.2

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-1-29>

Кифенко А. М.,

канд. пед. наук, викладач
університетського коледжу
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Романова Т. В.,

викладач-методист
Університетського коледжу
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Нові вимоги, що ставить перед освітою суспільство, спонукають до пошуку таких форм і методів роботи, які б забезпечували якість вищої освіти. Упровадження нових інформаційних технологій, зумовлених процесами глобалізації, змінює місце і роль педагога в навчально-виховному процесі та висуває нові вимоги до його особистості, які полягають в універсалізації його фахових компетентностей, підвищенні рівня освітніх послуг та їх моні-

торингу, відкритості і прозорості функціонування, створенні умов для особистісного зростання і творчого розвитку кожного студента. У цьому контексті актуальним є дослідження професійної діяльності диригента, а також визначення змісту його педагогічних і особистісних компетенцій, володіння якими забезпечує ефективність професійної діяльності в навчальному хоровому колективі.

Одним з актуальних питань професійної педагогіки є формування стійкого позитивного став-

лення до своєї професії. Професійна діяльність диригента навчального хорового колективу все більше стає тією специфічною справою, якою не можуть займатися музиканти іншого профілю без відповідної професійної підготовки, як це часто практикувалося раніше.

У музичній педагогіці виділяють три напрями професійної діяльності диригента – виконавський, педагогічний та управлінський, де розглядаються питання диригентської техніки, особливості репетиційного процесу, проблеми стилю у виконанні, але, на жаль, не розкриваються психологічні закономірності професійної діяльності диригента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Навчальний хоровий колектив – це повноцінна ланка комунікаційного процесу, що передає інформацію та гіпотетично змінює її. Проблеми професійної діяльності диригентів хорових колективів завжди були в полі зору відомих вітчизняних музикантів-педагогів, диригентів, мистецтвознавців (Н. Бабіченко, А. Козир, З. Корінець, І. Маркевич, К. Ольхов, О. Поляков Т. Смирнова та ін.), а також зарубіжних (Л. Бочкарьов, Г. Єржемський, Дж. Кахідзе, Р. Кофман, В. Петрушин, В. Ражніков, П. Сікур та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Формування професійного диригента – нагальна проблема сьогодення, адже вона зумовлена тим, що диригентське мистецтво на сьогодні вважається чи не наймолодшою галуззю, хоча і має свою багатовікову історію. Недостатня розробленість актуальності психологічних закономірностей організації професійної діяльності диригента навчального хорового колективу зумовила постановку і розробку цієї проблеми.

Мета статті – виявити комплекс професійно важливих якостей диригента навчального хорового колективу.

Виклад основного матеріалу. Формулювання вимог до особистості диригента навчального хорового колективу ми здійснюємо в контексті питання професіоналізму, світоглядної позиції, загальної культури і духовно-моральних якостей керівника.

Специфіка роботи із навчальним хоровим колективом вимагає від диригента вміння керувати великою кількістю виконавців, встановлювати з ними творчий контакт, комунікаційний зв'язок. Згідно і соціокультурною концепцією Е. Берегової основний процес музичної комунікації без додаткових учасників процесу має таке схематичне вираження: композитор – твір – виконавець твору – канал трансляції – слухач [2, с. 19]. Т. Коробка виділяє зв'язки суб'єктів комунікації в хоровому колективі, які транслюються в такі пари: *композитор – нотний текст, нотний текст – диригент, диригент – хор, хор – слухач, диригент – слухач*, всередині яких відбувається перекодування з однієї мови на іншу [6, с. 37]. Попри

однобічний векторний рух передачі інформації, дія в кожній з цих пар не має однобічного характеру. Кожна одиниця в парі має свій вплив і опір.

Діяльність кожного із суб'єктів музичної комунікації припускає не лише розшифрування художньої інформації (перекодування з однієї системи кодів на іншу), але і складний процес її інтерпретації. Каналом комунікації є шлях, яким здійснюється інформаційний зв'язок між відправником і одержувачем музичних повідомлень, проте з усіх можливих варіантів цього каналу між різними суб'єктами музичної комунікації детальному аналізу підлягатиме комунікаційний канал між виконавцем і слухачем, за допомогою якого остаточно реалізується акт музичної комунікації.

Диригування – складний і багатогранний творчий процес керування колективом, який передбачає широкий комплекс диригентської техніки – складної системи жестів, яка включає техніку рук, корпусу, голови, міміки, дихання, завдяки яким диригент професійно керує хоровим колективом. Крім того, диригування – це ще й складний психологічний процес, який передбачає як внутрішні переживання, так і емоційну віддачу, вміння підпорядковувати своїй волі дії виконавців хору та розкривати ідейний, емоційно-образний зміст твору та його музичну красу, виховує любов до професії музиканта, формує професійні якості виконавців тощо. На думку І. Маркевича, диригування – це не лише мистецтво, а й наука керування [7, с. 116]. Диригентська діяльність – одна з найскладніших серед музично-виконавських професій. Її структура багатокомпонентна, а прояви багатогранні, тому до диригента ставляться найвищі вимоги. До завдань диригента входить сприйняття інформації, її осмислення, передача іншим учасникам колективу, досягнення необхідного результату. З огляду на це диригент хору повинен мати низку як професійних, так і психолого-педагогічних якостей. Професійні якості складаються з природної обдарованості, спеціального навчання. До педагогічних якостей належать гностичні уміння, уміння психолого-методичного планування, діагностичні уміння, дослідницькі уміння.

Серед педагогічних умінь чільне місце посідають гностичні уміння. Вони виявляються у здатності передавати знання іншим особам і забезпечувати їх засвоєння. Це потребує особистісного їх осмислення та викладу в доступній формі кожному учаснику хорового колективу. У цьому полягає психологічна сутність дидактичних здібностей. Водночас осмислення своїх умінь – це причина і запорука вдосконалення власної виконавської майстерності.

За словами Н. Басової, до гностичних умінь також належать сугестивні й експресивні здібності. Сугестивні здібності – це здібності емоційно-вольового впливу на колектив, залежні від

комплексу особистісних якостей керівника, його вольових якостей (рішучості, витримки, наполегливості, вимогливості та ін.), а також від почуття відповідальності за своїх підопічних. Це уміння надихати, переконувати, вести за собою. Первинне значення тут має особа диригента, його моральна переконаність, професійний авторитет. Особисті якості керівника, його авторитет – це основа психологічної дії на членів колективу. Якості, що вселяють довіру, підпорядковують своєму впливові, роблять кожне зауваження диригента вагомим і переконливим, надихають на працю. Підґрунтям для функціонування сугестивних здібностей диригента є сприйнятливості тих, на кого вони спрямовані.

Експресивні здібності – це здібності ясно й чітко виражати свої думки й почуття за допомогою мови, а також міміки та пантоміміки. Така мова жива, образна, інтонаційно яскрава і виразна, емоційно забарвлена, з чіткою дикцією, помірними жестами і рухами [1, с. 45].

Перед керівником навчального хорового колективу стоять завдання, від яких безпосередньо залежить професійний рівень колективу. Він повинен стимулювати хористів до самостійної пізнавальної діяльності, привчати студентів думати у процесі репетиції, виховувати у них творчу уяву, загострювати інтерес вокально-хорової діяльності. Уміння психолого-методичного планування включають визначення комплексу найближчих завдань, визначення системи роботи, гнучкість у виборі методів роботи з окремими партіями хору та усім хором, індивідуальних прийомів роботи, визначення ступенів труднощів. Діагностичні уміння – це визначення початкового рівня (диференційований підхід), визначення загальної здатності, працездатності групи, прогнозування результатів. Дослідницькі уміння включають спостереження, експерименти, узагальнення. Диригентська діяльність побудована на раціональній і емоційній основі, вона багатофункціональна і включає різні види діяльності – аналітичну, виконавську, педагогічну та організаційну.

Звернемо увагу на вимоги, що ставляться до керівника хорового колективу. Це ерудиція, самостійне мислення, уява, натхнення та інтуїція. Психологічні особливості диригентської діяльності зумовлені тим, що диригент працює з колективом музикантів, кожен з яких є окремою особистістю, яка володіє особистісними рисами – характером, темпераментом, здібностями, певним рівнем професійної підготовки тощо. З огляду на це однією з головних якостей, яку повинен мати успішний диригент хору, є здатність до комунікації. Педагогічний процес дуальний, тому його продуктивність безпосередньо залежить від специфіки взаємовідносин між диригентом і хористами. Вирішальне значення у формуванні комуні-

кативних здібностей мають як психологічні якості диригента, так і певні риси характеру – доброзичливість, правдивість, щирість, принциповість у поглядах і вчинках, чуйність.

Педагогічна мета керівника навчального хорового колективу полягає в максимальному застосуванні комунікативного потенціалу колективу [11, с. 127].

Важливу роль в особистісних характеристиках диригента відіграють й організаторські здібності – ініціативність, вимогливість, винахідливість, здатність поєднувати різні види роботи, здатність знаходити шлях до кожної людини, критичність, психологічний такт, уміння передбачати наслідки своїх слів або вчинків, самостійність на відміну від сліпого наслідування, спостережливості, самоконтроль і витримка, уміння діяти енергійно, працездатність, зібраність, комунікативність.

Вагомою складовою частиною взаємин між диригентом та хоровим колективом є встановлення ділового контакту та емоційного клімату в колективі. Це простежується у творчій атмосфері, пов'язаній з психологічним зв'язком, який зближує диригента із співаками у спрямованості хорового заняття, в умінні диригента активізувати мислення співаків хору, підтримувати високий рівень уваги, інтересу, допитливості. Діловий контакт диригента з хоровим колективом тісно пов'язаний з психологічним. Він єднає диригента зі співаками хору. Психологічний контакт виявляється у створенні атмосфери довіри, щирості, справедливості, природності, простоти, взаємної зацікавленості у спільних результатах роботи.

Спираючись на власний досвід роботи зі студентським хоровим колективом, ми визначили такі основні параметри сприятливого емоційного клімату: *тривалість* (характеризується стійкістю професійно-психологічних мотивів, їх незмінністю протягом усього періоду професійної підготовки, хронологічною послідовністю); *диференційованість* (вміння виділяти із традиційної загальної музично-педагогічної підготовки необхідну інформацію для вирішення тих чи інших педагогічних завдань); *комплексність* (синтезований підхід до інтегральних утворень, який включає як весь арсенал набутих знань – методологічних, методичних, технологічних, так і фахові, психологічні, педагогічні знання, які забезпечують ефективне вирішення освітніх, виховних та розвивальних завдань); *активність* (наполеглива робота в напрямі від набутого до недосягнутого); *узгодженість* (ступінь зв'язаності всіх мотивів активності студента); *динамічність* (характерною ознакою є рух і розвиток від умовно початкового рівня (інтересу до вокально-хорової діяльності) до умовної сформованості (професійної зрілості майбутнього вчителя музичного мистецтва)); *оптимістичність* (ступінь упевненості в досягненні професійної мети та у собі).

Дотримання даних параметрів у роботі з навчальним хором колективом сприяє досягненню успіху в професійній діяльності диригента.

Теорію успіху розглядали у своїх роботах античні філософи Платон, Арістотель, а пізніше І. Кант, Г. Гегель, Ф. Ніцше, А. Шопенгауер. У філософії прагматизму цю проблему вивчали У. Джеймс, Д. Дьюї, Ч. Пірс. У ХХ столітті проблема успіху диригента піднімалася у роботах таких науковців, як Л. Боровик, Г. Ержемський, С. Козачков, І. Мусін, Л. Сидельников, Б. Смирнов. Вчені вивчали проблему методології навчання й художнього виховання молодих диригентів.

За словами Г. Ержемського, успіх диригента базується на таких методологічних положеннях: визначальній ролі психічного образу – уявлення бажаного результату; ідентичності структури внутрішньої мови диригента і виконавської мови творчих партнерів; діалектичній єдності спонукальних виконавських дій і контролю; взаємозв'язку енергетики і релаксації; комплексній цілісності і взаємозалежності мислення, внутрішньої і зовнішньої мови диригента [3, с. 27].

Вагомою складовою частиною диригентської діяльності є наявність педагогічного такту. Педагогічна основа репетиційного процесу вимагає від диригента володіння грамотною мовою. Мова диригента повинна бути лаконічною, конкретно і точною, спиратися як на музичну термінологію, так і на мальовничі або поетичні асоціації. Введення спеціальних термінів цілком виправдане, якщо це дозволяє внести необхідні уточнення, але диригент у своїх поясненнях під час роботи над хором твором не завжди повинен дотримуватися професійної мови.

О. Кочетова із переліку специфічних диригентських якостей головними вважає наявність сильної волі, високе володіння концентрованою і диференційованою увагою, швидкість реакції і яскраво виражену комунікабельність, мобільність дій, здатність розуміти і бути зрозумілим. Від керівника завжди вимагається глибоке розуміння теоретичної основи твору, відмінний слух і пам'ять, серйозна технічна підготовка, загальний культурний рівень, вміння проникнути до мелосу кожного голосу, у драматургію твору, темп, динаміку. Потрібні також знання секретів інтонування, вміння вирішувати задачі співацького дихання, дикції, різноманітних образних і звукових ефектів, знаходити тісне взаєморозуміння з колективом.

Окрім суто музичних професійних умінь, диригент повинен володіти й певними важливими людськими якостями, рисами характеру, які допомогатимуть йому в роботі. Найважливішою з них є воля – та воля, що допомагає впевнено взяти керівництво до власних рук, очолити колектив, повести за собою. Сучасна практика і вся історія виконавства довела існування так званого індиві-

дуального магнетизму. На рівні з реальним існуванням таких якостей, як художній смак, талант, воля, існує й уміння диригента примусити співаків слухати його, уміння сконцентрувати усю увагу виконавців на собі.

Відповідно до класифікації професій, розробленої Е. Клімовим [5, с. 60], диригентську професію слід віднести до типу «людина – людина», оскільки діяльність диригента неможлива без взаємодії з музичним колективом, і до типу «людина – художній образ», оскільки метою діяльності диригента є створення художньо-ціннісної інтерпретації музичного твору. Диригент як інтерпретатор є посередником між авторами і виконавцями.

Артистизм у професійній діяльності диригента полягає в здібності до перевтілення і проявляється у виразній, зрозумілій диригентській техніці, різноманітності міміки, багатстві пластики, гнучкості пантомімічних рухів, умінні створити і передати слухачам образно-емоційну атмосферу твору. Термін «артистизм» як похідний від слова «артист» слід розуміти не лише як властивість художника, але й як специфічний прояв особистості, що об'єктивується у творчій індивідуальності з професійною діяльністю. Артистизм – це результат професіоналізму, рівень зрілості диригентської інтерпретації, що проявляється як в аспекті цілісної форми у вигляді завершеної виконавської концепції, так і в окремих її елементах.

Діяльність диригента, як і будь-яка людська діяльність, будується на принципі відображення та внутрішнього моделювання. Вона розвивається і регулюється художньою метою, що виступає у вигляді музичного образу.

Таким чином, у структурі особистості диригента часто можна простежити протилежні характерологічні якості – педагогічну волю і конформізм, вимогливість і довіру, суворість і педагогічний такт. Педагогічна воля – одна з основних якостей, необхідних для успішної диригентської діяльності, що виявляється в доведенні своїх планів і намірів до завершення. За відсутності педагогічної волі найталановитіші задуми залишаються нереалізованими. Допмагають у їхньому здійсненні також опанування себе, витримка, упевненість у собі.

Висновки. Професійна діяльність диригента навчального хорового колективу є поліфункціональною, вона уособлює симбіоз так званих *внутрішніх професій* – диригента, музиканта, педагога, організатора, психолога, артиста. Керівник навчального хорового колективу є прикладом сильної волі, без якої неможливо здійснювати індивідуальні потрактування творів і об'єднувати виконавців у єдиний творчий колектив; високого володіння концентрованою і диференційованою увагою, без чого неможливо контролювати процес виконання; гостроти уваги, без якої неможливо коректувати процес звучання; яскраво

вираженої комунікабельності – здатності розуміти і бути зрозумілим, без чого неможливий контакт з виконавцями. До комплексу професійно важливих якостей диригента навчального хорового колективу входять кращі людські якості – висока культура спілкування, педагогічний такт, висока мораль, щирість, простота, скромність. Гармонійне поєднання кращих професійних та людських якостей є запорукою високого авторитету керівника навчального хорового колективу. Комплекс розглянутих якостей не можна вважати остаточною. Цей процес вимагає подальшого вивчення та уточнення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Басова Н.В. Педагогика и практическая психология. Ростов на Дону : Феникс, 2000. 416 с.
2. Берегова Г. Актуальність філософських досліджень у системі вищої освіти України. *Наукові записки. Серія «Філософія»*. Випуск 11. Острог. 2013. С. 136.
3. Ержемский Г.Л. Дирижеру XXI века. Психолінгвістика професії. Санкт-Петербург : Изд-во «ДЕАН», 2007. 240 с.
4. Кабриль К.В. Критерії та показники сформованості ціннісних компетентностей майбутнього вчителя музики в процесі вивчення музично-комп'ютерних технологій. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2015. № 2. С. 41–45.
5. Клімкіна Н. Формування соціальної активності підлітків із неповних сімей засобами релігієзнавства. *Формування релігійної культури дітей і молоді: проблеми, перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Івано-Франківськ, 2007 р. Івано-Франківськ, 2007. С. 223–230.
6. Коробка Т.С. Комунікаційний процес у хоровому виконавстві як складна система творчих взаємозв'язків. *Науковий вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського* : збірник статей. Культурологічні аспекти сучасного мистецького дискурсу. Пам'яті Л.К. Каверіної. Вип. 106. Київ : НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2013. С. 377–392.
7. Маркевич И. Искусство дирижирования в наше время. *Исполнительское искусство зарубежных стран*. Минск, 2014. Вып. 54. С. 116.
8. Олексюк О.М., Ткач М.М., Лісун Д.В. Герменевтичний підхід у вищій мистецькій освіті : колект. монограф. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. 164 с.
9. Смирнова Т. Хорознавство: історія, теорія, методика : навч. посіб. Харків : Федорко, 2013. 212 с.
10. Ferris P.A., Sinclair C., Kline T.J. It takes two to tango: personal and organizational resilience as predictors of strain and cardiovascular disease risk in a work sample. *Journal of occupational health psychology*. 2015. Vol. 10. № 3. P. 225–238.
11. YaJun W. Педагогічні умови формування комунікативної культури майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі диригентсько-хорового навчання. *Музичне мистецтво в освітнологічному дискурсі*. 2018. № 3. С. 125–131. DOI: <https://doi.org/10.28925/2518-766X.2018.3.125131>.